

УДК 159.923.2–053.67

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ САМОСТВЕРДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Кириченко Т.В., к. психол. н.,
доцент кафедри психології

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

У статті представлено результати емпіричного дослідження особливостей самоствердження в підлітковому віці. Проаналізовано виділені категорії об'єктів самоствердження підлітків. Встановлено, що самоствердження соціально атрибутує змістовний конструкт реального «Я» особистості підлітка.

Ключові слова: особистість, соціальна ситуація розвитку, самоствердження, визнання, самосвідомість, підлітковий вік.

Кириченко Т.В. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ САМОУТВЕРЖДЕНИЯ ЛИЧНОСТИ ПОДРОСТКОВОГО ВОЗРАСТА

В статье представлены результаты эмпирического исследования особенностей самоутверждения в подростковом возрасте. Проанализированы выделенные категории объектов самоутверждения подростков. Установлено, что самоутверждение социально атрибутирует содержательный конструкт реального «Я» личности подростка.

Ключевые слова: личность, социальная ситуация развития, самоутверждение, признание, самосознание, подростковый возраст.

Kyrychenko T.V. PSYCHOLOGICAL DETERMINANTS OF SELF-AFFIRMATION IN THE PERSONALITY OF ADOLESCENCE

For the empirical study of the peculiarities of self-affirmation of adolescents, the “Method of motivational induction” by J. Neutten in modification was used by N. Tolstykh. In a psychological study, 116 respondents – pupils of adolescent age (12-15 years) took part. It is revealed that self-affirmation of the growing personality is primarily connected with the sphere of communication with peers (23.8% of respondents); the second place is the objects of self-affirmation, which are related to education (20.9%); the third place is the category concerning the personality of the adolescent himself (19.2%). In this case, objects-goals of moral and psychological significance, which form the basis of spirituality (equality, honor, dignity, etc.), represented a small amount.

Self-affirmation among adolescents of equal age (peers) is given much easier, but equally important is the desire to achieve recognition among adults. As our research shows, a large part of respondents (84%) has a desire to achieve recognition among adults. It is in collaboration with a senior teenager that he learns a holistic system of moral values and ideals. However, as our research shows, the need for adolescents in the trusted admission of adults is often not satisfying. This circumstance leads to the formation of increased anxiety in adolescents, the development of a sense of self-doubt, which is associated with inadequate and unstable self-esteem. Consequently, the need for adolescents to make adults, especially parents, recognize their equal partners, often turns out to be frustrated.

Thus, the study found that for most teenagers it is important to achieve recognition among others (peers, friends, parents, teachers). It is the recognition that brings teenager self-confidence, allows not to be afraid of failures, troubles, activates the development of self-consciousness. One of the necessary conditions for self-affirmation is to master the ability of adolescents to temporally localize their own goals, desires, to predict their behavior in different categories of future time. A clear idea of their livelihoods will allow teens to master the skills of self-organization, self-control, correlation of objective and subjective time parameters of the goal and means of achieving it.

Key words: personality, social situation of development, self-affirmation, recognition, self-awareness, adolescence.

Постановка проблеми. Соціокультурні трансформації, що характеризують сучасний етап розвитку українського суспільства, призвели до перебудови механізмів передання досвіду минулого покоління сучасному. Соціальний запит передбачає розвиток особистості, здатної до гнучкості поведінкових стратегій, ухвалення рішень в умовах невизначеності та ризику.

Зважаючи на такі зміни, молодь змушена самостійно здійснювати пошук засобів самоствердження для входження в соціальний простір. У таких умовах підростаюча особистість починає нівелювати культурні та ціннісні орієнтири, що негативно впливає на вибір нею засобів самоствердження. Тому сьогодні надважливими для нашої освіти стали ідеї особистісно орієнтова-

ного виховання, оскільки воно виходить із самоцінності особистості, її моральності та духовності. Цей підхід до виховання та особистісного зростання дитини пропагується І.Д. Бехом. Метою його є творення неповторної особистості (як автора вільної і відповідальної дії). Сутність такої особистості визначають морально-духовні цінності, котрі здатні актуалізувати її вільні вчинки. Це означає набуття людиною таких моральних якостей, за допомогою яких долаються її егоцентричні бажання й потреби, наповнені прагматизмом життєві ситуації [1]. Адже осмислення власних дій стає початком свободи й відповідальності. Тому культивування вільних та відповідальних вчинків підлітків має пронизувати весь навчально-виховний процес у закладах освіти. Тому проблема становлення самоствердження особистості підліткового віку потребує всебічного і ґрунтовного вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Самоствердження особистості в період дорослішання набуває найрізноманітніших модальностей у життєвому та соціальному просторі. Адже саме цей період становлення особистості є найбільш суперечливим і педагогічно некерованим. На тлі зростання автономності й незалежності, емансипованості й самостійності підліток потребує психологічної підтримки у виборі адекватних шляхів самоствердження особистості.

Дослідники зазначають, що самоствердження в підлітковому віці є своєрідним симптомокомплексом, який інтегрує розвиток самосвідомості, самооцінки, мотиваційної та ціннісної сфер. Маємо зауважити, що у психологічній науці не існує однозначного розуміння сутності поняття «самоствердження» особистості. Найбільш поширеними є підходи, згідно з якими самоствердження розуміється як конструктивний чи деструктивний параметр міжособистісної взаємодії. Так, Л.І. Божович пов'язує самоствердження з прагненням підлітка знайти своє місце в колективі, з бажанням ствердити свою дорослість в очах оточення, оволодіти тими якостями особистості, які вважає найбільш цінними [2]. Особистість у період дорослішання, згідно з поглядами І.С. Кона, яскраво самостверджується у неформальній групі, оскільки там може отримати визнання та повагу з боку однолітків. Тільки тут підліток може вільно спілкуватися, використовуючи сленг, займатися різними видами діяльності, які або схвалюються, або ж не схвалюються суспільством. Залежно від морального досвіду, інтересів, комунікативних можливостей підлітка, а також його стереотипів поведінки, що сформувалися

внаслідок взаємодії із соціальними інститутами, засоби самоствердження можуть набувати різного характеру. Так, за недостатнього піклування сім'ї чи впливу шкільного середовища, в підлітка виникають почуття дифузності моральних орієнтирів, незрілості його моральної свідомості, що призводить до негативних рис, якостей і до таких засобів самоствердження в соціумі [7]. Дещо іншої позиції щодо особливостей самоствердження підлітків дотримувався Д.Й. Фельдштейн. На його думку, особистість підлітка самостверджується за допомогою таких засобів, як прагнення до індивідуально-комерційної діяльності, що забезпечує їй швидке «дорослішання»; прагнення до зовнішнього наслідування дорослих (батьків, друзів, однолітків); прагнення до ствердження свого образу «Я» у підліткових групах та компаніях, де переважають деструктивні форми поведінки та спілкування. Учений зауважував, що суспільство не пропонує адекватних засобів для самоствердження молоді [11].

Слушною з точки зору нашого дослідження є позиція Т.В. Драгунової, яка зазначала, що самоствердження визначає прагнення підлітка посісти певне місце в групі та водночас здобути авторитет та повагу серед оточення. Учена наголошує на тому, що в структурі особистості підліткового віку центральне місце можуть займати такі позитивні форми самоствердження, як бравада, недотримання правил поведінки на уроці, програвання різних ролей: клоуна, вожака, силача, розповідача історій фантастичного змісту в школі та інших позашкільних місцях міжособистісної взаємодії. Негативні способи пов'язані з його способами протиставлення себе іншим, із прагненням зайняти лідерську позицію з метою маніпулювати іншими, з нехтуванням моральними нормами, принципами та правилами, які існують у суспільстві [4].

Л.П. Осьмак розглядає самоствердження як функціональне поєднання уявлень особистості про власне «Я» (самоідентичність) та спрямованості на його самоздійснення. Усвідомлюючи себе самостійним, здатним на «дорослі» вчинки, підліток об'єктивно ще не є таким. Спроби подолати протиріччя між реальним місцем у системі суспільних взаємин та бажаною, уявною позицією часто втілюються в негативні форми ствердження свого «Я». Дослідниця вказує на те, що властивий підліткам максималізм спонукає «тут-і-тепер» перевірити свої сили, випробувати, реалізувати себе, ствердити власну позицію. Причому далеко не завжди враховується ситуація, вимоги оточення. У багатьох випадках наслідком цього є по-

рушення морально-етичних норм, скоєння протиправних вчинків [9].

У підлітковому віці спостерігається якісно новий рівень розвитку самоствердження. Якщо на попередніх вікових етапах переважали уподібнення іншим і адаптація до соціального середовища, то для підлітка характерною стає індивідуалізація особистості, що ґрунтується на усвідомленні свого внутрішнього світу, своєї унікальності, у спробах «приміряти» до себе ту чи іншу соціальну роль і в такий спосіб самоствердитися [5].

У розумінні змісту самоствердження особистості вагомими є зовнішні і внутрішні його виміри. Зовнішній вимір самоствердження підростаючої особистості пов'язаний із її прагненням проявити, репрезентувати себе референтним особам та оточенню. До внутрішнього виміру самоствердження зростаючої особистості належить її прагнення до здійснення чогось нового, унікального, нестандартного, при цьому вона прагне використовувати свою активність, цілеспрямованість, креативність. Внутрішні засоби самоствердження підростаючої особистості можуть відображатися як у процесах учбової діяльності, так і в намаганні бути високоморальною особистістю, прагненні дотримуватися загальнолюдських цінностей [8].

Сучасна молода людина, за висловом О.Є. Блинової, часто не може знайти позитивний сенс власного життя через руйнування старих цінностей і традицій, дискредитації нових, відсутності культури світоглядної рефлексії, яка дозволяє прийти до унікального сенсу своїм неповторним шляхом. «Екзистенціальний вакуум» багато в чому пояснює соціальні патології, які є болем суспільства: злочинність, наркоманію, самогубства [3].

Спираючись на вищесказане, розглядаємо самоствердження особистості підліткового віку як важливий атрибут процесу індивідуалізації, що розповсюджується на такі орієнтації у світі, як досягнення емоційної незалежності від батьків та інших дорослих, розвиток духовного та інтелектуального потенціалу, вибір і підготовка до професії, підготовка до шлюбу та сімейного життя тощо. Самоствердження в підлітковому віці пов'язане з розвитком Я-концепції, самооцінки і поєднує в собі уявлення підлітка про різні аспекти власної особистості.

Постановка завдання. Метою статті є психологічний аналіз результатів емпіричного дослідження самоствердження особистості підліткового віку та визначення його змістовних характеристик.

Виклад основного матеріалу дослідження. Із метою діагностики й визначення змістовних характеристик комплексу прагнень, що відображають спрямованість підлітків на самоствердження, використовувався «Метод мотиваційної індукції» бельгійського психолога Ж. Нюттена у модифікації Н.М. Толстих [10]. У нашому варіанті дослідження спрямоване на виявлення в підлітків особливостей самоствердження власної дорослості та перспективи майбутньої поведінки. Матеріал методики – дві невеликі книжечки, на кожній сторінці яких надруковано одне незавершене речення. У першій книжечці знаходяться речення, що сформульовані в позитивній формі (позитивні індуктори), в другій – негативні індуктори. Повний варіант за Ж. Нюттеном складає 40 і 20 індукторів. Ми використали його скорочений варіант (відповідно 20 і 10 індукторів). Вибірку склали 116 підлітків (учнів ЗОШ I–III ступенів м. Переяслава-Хмельницького) віком 12–15 років. Для поглибленого аналізу змістовної сторони самоствердження у підлітків нами здійснена систематизація варіантів завершених речень із врахуванням 10 категорій, наприклад:

- 1) той чи інший аспект особистості самого суб'єкта;
- 2) активність, пов'язана із саморозвитком, самореалізацією, розвитком всієї особистості або її певних сторін;
- 3) будь-яка активність, спрямована на те, щоб щось зробити (навчання, професійна діяльність, активність взагалі);
- 4) усе, що стосується комунікативних контактів з іншими людьми;
- 5) активність, пов'язана із пізнанням, отриманням інформації;
- 6) мотивація, пов'язана із трансцендентними об'єктами;
- 7) мотивація меркантильна (прагнення до володіння певними матеріальними цінностями);
- 8) активність, пов'язана із відпочинком, розвагами;
- 9) усе, що стосовно процедури і ситуації тестування;
- 10) висловлювання, що не піддаються класифікації.

У процесі емпіричного дослідження з'ясовано, що важливою ознакою підліткового періоду є прогнозування власного «Я» підлітка в перспективі, яке і зумовлює процес самоствердження його особистості. Водночас зафіксовано, що суб'єктивна картина майбутнього для підлітка існує у вигляді певних образів-об'єктів, досягнення яких бажане, але віддалене в часі. Це зумовлює орієнтацію підлітків на певні

об'єкти-цілі (ідеальні форми) та стимулює відповідні їм форми «Я» активності. Для поглибленого аналізу змістовної сторони потреби в самоствердженні підлітків нами здійснена систематизація варіантів завершення речень з урахуванням 10 категорій, виділених автором методики. Наше дослідження показало, що в підлітків найчастіше зустрічаються висловлювання, пов'язані із спілкуванням (категорія № 4), навчальною активністю (категорія № 3), власною особистістю (категорія № 1, № 2). Саме ці категорії ми і будемо більш детально аналізувати (див. табл.1).

Із таблиці зрозуміло, що серед доповнень незакінчених речень підлітків частіше за все знаходяться вказівки на об'єкти, які відображають потребу виділити і ствердити своє «Я» в тих формах активності, що пов'язані зі сферою спілкування підлітків із ровесниками (23,8%). Ураховуючи специфіку підліткового віку, зазначимо, що саме ці показники змістовно відображають тенденції особистісного саморозвитку, прагнення до самовдосконалення. У підлітків поступово розвивається прагнення володіти своїм емоційним станом, контролювати себе, певним чином планувати власну поведінку, виходячи з конкретних умов спілкування в референтному оточенні (з однолітками і батьками), наприклад: «... все роблю для того, щоб не втратити подругу», «... у мене є друзі, які підтримають мене в скрутну хвилину», «... прагну все робити для того, щоб мої батьки пишалися мною», «... не хотілося б потрапити у погане товариство», «... прагну знайти справжнього друга, який ніколи не зрадить».

У підлітковому віці спілкування з ровесниками, друзями є одним із найважливіших компонентів соціальної ситуації розвитку особистості, її самосвідомості. Від того, як складається система стосунків з іншими людьми, багато в чому залежить самовизначення та суспільна активність особистості. Висловлювання підлітків пов'язані з конкретною особою: «... думаю, що справжній друг – вірний; той, хто тебе розуміє; ніколи не зрадить». Відповіді свідчать також про відсутність у багатьох підлітків близького друга, який би зміг прийти на допомогу в скрутну годину. У своїх нещастях вони часто звинувачують рідних, несприят-

ливі взаємини в сім'ї. Усе ж, не зважаючи на це, прагнення у підлітків оптимістичні. Ось характерні відповіді: «... найбільш за все у житті хочу закінчити школу; вступити до університету», «... прагну мати гарну роботу, як вивчусь», «... прагну стати доброю людиною». Отже, у підлітків у дружніх взаєминах переважають емоції самоствердження; спілкування виступає для них не як самостійна потреба, а як засіб компенсації незадоволеності своїм статусом, як засіб самоствердження.

На другому місці за кількістю винесених суджень знаходяться об'єкти мотивації, які пов'язані з навчанням – 20,9% респондентів. Ці дані змістовно відтворюють особливості теперішньої життєдіяльності підлітків. Адже до періоду навчання віднесені ті варіанти закінчення речень, які стосуються позитивної перспективи у навчанні й ствердженні себе в цій діяльності. Наприклад, «... мені потрібно школу закінчити без дев'яток» ... «...не хотіла б написати контрольну роботу з математики на погану оцінку», «...щасливий той, хто добре вчиться», «... прагну бути відмінником».

Третє місце за кількістю винесених суджень займає категорія об'єктів-цілей, що стосується особистості самого підлітка – 19,2% респондентів. Важливим напрямом вивчення самоствердження в підлітковому віці є з'ясування ролі цього феномена в структурі Я-концепції як відносно сталої, більш-менш усвідомленої, емоційно прийнятної системи уявлень індивіда про самого себе. На її основі підліток будує власні взаємодії з іншими людьми і виробляє ставлення до себе. Беручи до уваги зміст висловлювань, зазначимо, що в них міститься перелік тих якостей, оволодіння якими є типовими для підліткового віку. Більшість висловлювань стосуються різних сторін власного «Я». Але їх домінування відмічається з контекстом теперішнього часу (тут-і-зараз). Наприклад: «... мої неприємності пов'язані з моїм характером», «... мені не вистачає сили волі, щоб займатися спортом», «... мої неприємності пов'язані з лінощами», «... мені не вистачає сміливості та впевненості у своїх діях», «... прагну бути сильною, сміливою людиною», «... мрію змінити зовнішність, схуднути», «... прагну бути порядною людиною».

Таблиця 1

Розподіл змістових категорій самоствердження підлітків (у %)

Код / Кількісні показники	Основні категорії об'єктів самоствердження									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Вибори	19,2	13,5	20,9	23,8	1,2	11,4	6,3	2,6	0,4	0,7

Згідно з результатами аналізу, характер висловлювань указує на бажання підлітків оволодіти певними якостями, властивостями, уміннями, що відображають становлення їх особистості як суб'єктів, здатних до саморозвитку. Завдяки прагненню підлітків реалізувати можливості в певних формах поведінки, виявляється самотійність, необхідність у визнанні: «... хочу добре вивчити англійську», «... намагаюся бути з оточуючими привітною і ввічливою», «... головне – бути вихованим, чесним», «... прагну всі проблеми вирішувати відразу», «... намагаюся приймати обдумані рішення і діяти стримано». Значне переважання висловлювань із таким змістом указує на формування у підлітків проєкцій на майбутнє, центром якого є власне «Я». Для підлітків характерною виступає орієнтація на певну моральну якість особистості (чесність, сміливість, відповідальність). Вони хочуть оволодіти цією якістю, при цьому ними не уточнюються засоби її досягнення. Існують «проблематизації» та «феноменології», які засуджуються підлітками в собі. Наразі ними не приймаються ті якості й сторони особистості, які визначають існування негативних переживань на рівні самоусвідомлення. Це такі особистісні характеристики, які належать до зовнішності (некрасива, погано одягнена, невисока на зріст), до вчинків (контакти з асоціальними компаніями, безвідповідальні, непродумані вчинки). Звернемося до характерних прикладів, які несуть не тільки змістовне, але й смислове навантаження навколо категорії «Я», а саме: «... у мене нестерпний характер», «... мені не вистачає наполегливості довести справу до кінця», «... не люблю, коли хтось із сторонніх робить зауваження, це мене дратує», «... не подобається думати про те, що я негарна», «... не вмю управляти своєю поведінкою». Також характерним аспектом є те, що підлітки засуджують ті особистісні якості, які не приймаються іншими (друзями, оточенням). Наприклад: «... я не здатний зберігати таємниці», «... мені не подобається зверхнє ставлення до мене», «... мені не вистачає розсудливості», «... погано, коли хтось порушив дане слово».

Загалом, серед висловлювань із негативним знаком виявляється розгалуженість у смислових контекстах. Наприклад, в одних підлітків визнання в себе певної негативної риси осмислюється як здатність побачити в себе те, чого треба позбутися. В інших ці якості осмислюються як недоліки, що не можна вже виправити. Решта категорій характеризується порівняно невисокими показниками.

Вважаємо за необхідне зупинитися на результатах, одержаних за категорією «трансцедувальні цілі», до якої належать різні ідеальні об'єкти (наука, культура, релігія, свобода). На думку Ж. Нюттена, саме ці об'єкти найбільш глибоко поєднані з тими потребами, які лежать в основі саморозвитку суб'єкта та становленням його автономності. Звернення до ідеальних об'єктів указує на значний крок особистісного зростання людини в підлітковому віці. А оскільки ідеальні орієнтири приймаються і узгоджуються з власним внутрішнім світом, то вони сприяють ствердженню себе з навколишнім світом. Наприклад, звернемося до деяких фрагментів висловлювань підлітків: «... якби можна було щось змінити в нашому суспільстві», «... не хотілося б бути свідком третьої світової війни», «... надіюсь, що після виборів президента, нам стане краще жити», «... незабаром у нашій країні налагодиться економічна обстановка». При цьому об'єкти-цілі морально-психологічного значення, що становлять основу духовності (рівність, честь, гідність тощо), представлені незначною кількістю. Так, простежуються такі роздуми-вислови: «... я хочу, щоб усі навкруги були справедливими», «... основне в житті – це віра в людей», «... я нікому не бажаю смерті», «... хочу, щоб усі були щасливими».

Ураховуючи той факт, що провідним новоутворенням підліткового віку є почуття дорослості, яке зумовлює прагнення стверджуватися у спільності однолітків та іншого оточення, намагання скоріше ввійти у світ дорослих, стати дорослим. Наведемо приклади «самотверджень», віднесених нами до цієї категорії: «...мрію швидше стати дорослою і поїхати жити в Італію», «... хочу стати відомим модельєром», «...мрію стати знаменитим баскетболістом, їздити в різні країни світу», «...прагну закінчити університет, забезпечувати себе і батьків», «...надіюсь, що буду мати багатого чоловіка». Характер висловлювань указує на те, що усвідомлення дорослості здійснюється підлітками з позицій майбутнього, що відображає становлення особистості як суб'єкта, здатного до здійснення певних форм поведінки, спрямованої на «дорослі» об'єкти-цілі (самотійність, визнання, професійні досягнення тощо).

Зміни, які відбуваються протягом підліткового періоду, виявляються в загостреному прагненні добитися від дорослих визнання своїх прав і можливостей. При цьому в частини підлітків це прагнення виражається в бажанні відстояти своє право бути як дорослі, домогтися визнання своєї дорослості. Це, наприклад, виявляється у

прагненні підлітка бути незалежним, самостійним. В інших дітей прагнення до визнання дорослості міститься в бажанні отримати визнання нових можливостей, у третіх – брати участь у різноманітних справах нарівні з дорослими.

Підлітки прагнуть включитися у формування власної особистості. Звичайно, що момент стихійності ще зберігається в цьому віці, але в більшості ієрархія цих мотивів складається як результат більш чи менш свідомого вибору та вольових зусиль. Пошук відповіді на питання «Хто Я?» тісно переплітається з відповіддю на питання «З ким Я?». Основною сферою самоствердження підлітків є середовище ровесників. Прагнення підлітків виділитися, показати свою перевагу над іншими зумовлене, на наш погляд, такими причинами, як виділення із загальної маси ровесників, що дає можливість реалізувати потребу у ствердженні власного «Я». Досягнення авторитету, впливовості забезпечує підліткові більшшу впевненість у собі, що спонукає до регуляції власних дій та вчинків. Так, основною сферою самоствердження підлітка є середовище ровесників, тобто прагнення визнання в певній соціальній групі. Нами виявлено деякі статеві відмінності прагнень підлітків до самоствердження. Так, дівчата значно більше (порівняно з хлопцями) конкурують з оточенням, щоб бути першими, кращими, сильніше прагнуть уникати невдач та хвилювань. Хлопці ж (порівняно з дівчатами) більше прагнуть відповідати внутрішнім вимогам, більше цікавляться подіями, що відбуваються поза школою, намагаються допомагати оточенню.

Підлітків також турбують як визнання чи невизнання референтною групою їх досягнень, захоплень, успіхів, так і статус, який закріплює за кожним із них певні права та обов'язки в спільності однолітків. Останній визначає їх положення в групі, що особливо роль відіграє на їх авторитеті серед ровесників. Власні зусилля підлітки спрямовують на становлення тих особистісних якостей, які допоможуть досягти визнання серед однолітків. Наприклад, «... прагну, щоб друзі змінили думку про мене на краще», «... щоб не розчарувалися в мені», «... головне, щоб друзі ніколи не зраджували». Самоствердження з-поміж рівних (ровесників) підлітку дається значно легше, але не менш важливим є прагнення досягти визнання серед дорослих.

Як показують наші дослідження, у значній частині підлітків (84%) наявне прагнення досягти визнання серед дорослих. Незважаючи на важливість значення визнання серед ровесників, ми хочемо підкресли-

ти, що воно виконує свою функцію тільки тоді, коли в підлітка одночасно є визнання з розумним, морально-вихованим дорослим. Саме в такому спілкуванні відбувається перевірка і розуміння тих цінностей, які формуються в середовищі ровесників. Позитивне емоційне ставлення з боку соціального оточення (батьків, знайомих, учителів), схвалення успішних результатів діяльності й поведінки закріплює процес їх самоствердження [6]. Тільки у взаємодії із старшими підліток засвоює цілісну систему моральних цінностей та ідеалів. Як показують наші дослідження, потреба підлітків у довірливому визнанні дорослих дуже часто не отримує свого задоволення. Ця обставина веде до формування підвищеної тривожності в підлітків, розвитку почуття невпевненості в собі, що пов'язане з неадекватною і нестійкою самооцінкою. Отже, потреба підлітків у тому, щоб дорослі, особливо батьки, визнавали їх рівноправними партнерами, часто виявляється фрустрованою.

Висновки з проведеного дослідження.

Інтерпретація результатів, отриманих за допомогою методичного арсеналу, дала можливість виявити характерні особливості проявів у підлітків потреби у самоствердженні. Ми отримали показники, які констатували те, що для більшості підлітків важливим є добитися визнання перед іншими (однолітками, друзями, батьками, вчителями). Саме таке самоствердження приносить підліткові впевненість у собі, дозволяє не боятися невдач, неприємностей, активізує розвиток самосвідомості.

Дослідження показало, що в підлітків переважають потреби у самоствердженні та визнанні, які є особливо актуальними для цього віку. З'ясовано, що значну роль відіграє наявність адекватної соціальним запитам часової перспективи, зокрема її змістовних характеристик (як орієнтирів суб'єктивної стратегії життєдіяльності, саморозвитку).

За результатами аналізу емпіричного дослідження встановлено, що необхідними умовами самоствердження є оволодіння підлітками здатністю до часової локалізації власних цілей, бажань, до прогнозування своєї поведінки в різних категоріях майбутнього часу. Чітке уявлення про свою життєдіяльність дозволить підліткам оволодіти навичками самоорганізації, самоконтролю, співвіднесення об'єктивних і суб'єктивних часових параметрів мети та засобів її досягнення. Задоволення потреби в суспільному визнанні створює у підлітка відчуття безпеки, що спонукає його активність. Прагнення до самоствердження є віковою

особливістю підлітка, що сприяє розвитку самосвідомості, довільності, самоконтролю поведінки.

Перспективи подальшого дослідження психологічних вимірів самоствердження особистості підліткового віку ми пов'язуємо з подальшим аналізом атрибутивних індикаторів самоствердження особистості у період дорослішання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2-х кн.: Кн.1. Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ: Либідь, 2003. 280 с.
2. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. Санкт-Петербург: Питер, 2008. 398 с.
3. Блинова О.Є. Психологічні фактори суїцидальної поведінки у підлітковому віці. Актуальні проблеми суїцидології: зб.наук. праць. Київ, 2002. Ч. 1. С. 31–33.
4. Драгунова Т.В. Проблема конфликта в подростковом возрасте. Вопросы психологи. 1972. № 2. С. 25–38.

5. Завацька Н. Теоретичні підходи та основні методи психотерапії узалежненої поведінки: соціально-психологічний аспект: Монографія. Київ: Український видавничий консорціум, 2012. 260 с.

6. Кириченко Т.В. Особливості розвитку міжособистісної мовленнєвої комунікації підлітків. Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика: зб. наук. праць. Серія Психологія. Переяслав-Хмельницький, 2018. Вип. 23 (1). С. 119–138. doi:10.5281/zenodo.1211177.

7. Кон И.С. В поисках себя: Личность и ее самосознание. Москва: Политиздат, 1984. 335 с.

8. Никитин Е.П. Харламенкова Н.Е. Феномен человеческого самоутверждения. Санкт-Петербург: Алтея, 2010. 224 с.

9. Осьмак Л. Профілактика асоціальних форм самоствердження підлітків. Рідна школа. 1997. № 3. С. 37–40.

10. Толстых Н.Н. Использование методики неоконченных предложений. Социально-психологические и нравственные аспекты изучения личности: Сб. научн. тр. Москва: Просвещение, 1988. С. 95–109.

11. Фельдштейн Д.И. Психологические основы общественно-полезной деятельности подростков. Москва: Просвещение, 1992. 127 с.

УДК 159.911.2(040.3)

ГЕНДЕРНІ ВІДМІННОСТІ У ДЕТЕРМІНАНТАХ СУБ'ЄКТИВНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ

Курова А.В., к. психол. н.,
старший викладач кафедри соціології та психології
Національний університет «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена вивченню проблеми суб'єктивного благополуччя особистості, яке розглядається як складне соціально-психологічне утворення. Виокремлюються його внутрішні детермінанти з урахуванням гендерних аспектів. Проаналізовано гендерні аспекти внутрішньої та зовнішньої мотивації, показники «емоційності комунікативної», емпірично досліджено їх вплив на відчуття суб'єктивного благополуччя особистості.

Ключові слова: суб'єктивне благополуччя, щастя, гендерні аспекти, зовнішня та внутрішня мотивація.

Курова А.В. ГЕНДЕРНЫЕ РАЗЛИЧИЯ В ДЕТЕРМИНАНТАХ СУБЪЕКТИВНОГО БЛАГОПОЛУЧЧИЯ ЛИЧНОСТИ

Статья посвящена изучению проблемы субъективного благополучия личности, которое рассматривается как сложное социально-психологическое образование. Выделяются его внутренние детерминанты с учетом гендерных аспектов. Проанализированы гендерные аспекты внутренней и внешней мотивации, показатели «эмоциональности коммуникативной», эмпирически изучено их влияние на переживание субъективного благополучия личности.

Ключевые слова: субъективное благополучие, счастье, гендерные аспекты, внешняя и внутренняя мотивация.

Kurova A. V. GENDER DIVERGENCES OF THE DETERMINANTS OF THE SUBJECTIVE WELL-BEING OF A PERSONALITY

Personal well-being and health represent a constant process of the realization of an individual self-actualization; unhappiness and illnesses cause the inability to become a full-fledged person. The investigation of the problem of a subjective well-being let us to make a considerable progress and to solve the problem of a personal choice of adequate coping-strategies that help to preserve our physical and psychological well-being, and to raise the living standard. Subjective well-being of a personality shows not only the inward human ecology, but it also controls his social behaviour.